

Restavriranje Kranjskega antifonarja

JEDERT VODOPIVEC

Uvod

Restavriranje knjižnih vezav je bilo in je še vedno precej zapostavljeno pred ostalimi področji. Vezave so ostale na obrobju in neraziskane tudi zato, ker so se raziskovalci starejšega gradiva osredotočali predvsem na vsebinsko in estetsko področje, manj ali zelo malo pa na raziskavo materialov, struktur in tehnike knjižnih vezav, ki so še kako pomembne pri zaščiti sporočila, zapisanega v knjižnem bloku.

Vezava je bila in je pogosto mišljena samo kot dekorativna zaščita spetim listom, vendar pa je posebno v preteklosti imela veliko večjo vlogo, kajti zadostiti je morala tudi zahtevam po funkcionalnosti in trpežnosti.

Ohranjenih originalnih srednjeveških vezav je danes zaradi usode, ki jo je imela knjiga v različnih obdobjih, izredno malo.

Karolinških vezav je v svetu znanih nekaj več kot sedemdeset, romanskih okoli sto, gotskih pa je sorazmerno največ, tudi zato, ker najdemo v njih vezane kodekse preteklih obdobj. Na žalost pa je veliko srednjeveških kodeksov prevezanih v renesančne in mlajše, zanje povsem neprimerno vezave.

Zato so ohranjeni primeri pomembni spomeniki, ki jih je potrebno posebej varovati. Predvsem bi jih morali primerno hraniti in zaščititi pred pre pogosto uporabo, restavratorske posege pa omejiti na najnujnejše primere.

Od tu izhaja potreba po temeljitem poznavanju materialov, tehnik in struktur, ki so sestavni del knjige. Samo tako bomo lahko izboljšali splošni nivo zaščite knjige in strokovno izvedli restavratorske posege.

Podatkov in raziskav o vezavah na starejših in najstarejših knjigah, ki so ohranile prvotno podobo in jih hranimo na Slovenskem, ni. Področje vezav je nekoliko bolj obdelano v tuji literaturi.¹ Zato je potrebno znana in objavljena spoznanja pogosto poiskati, urediti ter jih povezati z našimi konkretnimi primeri.

Glede na to, da srednjeveških kodeksov v Sloveniji ni ravno veliko, originalno ohranjenih

vezav pa še ustrezno manj, je pred restavratorskim posegom potrebno vsakič pretehtati njegovo upravičenost.

S pravilno zaščito in omejeno uporabo lahko velikokrat prav zadovoljivo zaščitimo gradivo v originalni podobi, ker se moramo zavedati, da je vsak restavratorski postopek, tudi še tako minimalen, vedno poseg v spomenik.

Če pa je zaradi narave poškodbe restavriranje res nujno, je izredno pomembno pripraviti natančno dokumentacijo stanja pred posegom ter opisati opravljene konservatorsko-restavratorske posege.

Tako smo v letu 1992/93 v restavratorski delavnici Arhiva Republike Slovenije restavrirali t.i. Kranjski antifonar,² iluminiran rokopis na pergamentu, last Nadškofijskega arhiva v Ljubljani. Vezan je v dveh volumnih, prvi del - Rkp 17 je datiran z letnico 1491.

Kodeks je nastal na izteku srednjega veka, ko se nova doba kaže tudi na knjigi, vendar ga zaradi pergamenta kot pisne podlage ter rokopisnega zapisa, bogato okrašenega z iluminiranimi in kaligrafskimi inicijalami, uvrščamo med srednjeveške rokopisne knjige.

Vezavi, ki sta nastali sočasno ali le nekoliko pozneje kot zapis, pa nimata več samo srednjeveških prvin. Novosti so predvsem v konstrukciji in oblikovanju hrbita (konopljine vezice namesto usnjenih, rahlo okroglen hrbet namesto ravnega), medtem ko je dekoracija platnice (bronasti vogalni okovi ter ornamentika na usnjenih platnicah) še pozno gotska.

Največjo težavo pri restavriranju je predstavljala rekonstrukcija vezave. Ugotoviti smo morali, ali je ohranjena vezava na drugi knjigi - NŠAL 18 - originalna, kaj je prvotno in kaj dodano pri delni prevezavi prvega dela - NŠAL 17 - ter ali je način vezanja ohranjen na drugi knjigi, primeren za rekonstrukcijo vezave rokopisa na pergamentni podlagi.³

¹ Carlo FEDERICI: *La legatura Medievale*, Istituto centrale per la patologia del libro, Editrice Bibliografica, Milano 1993.
Edith DIEHL: *Bookbinding its Background and technique*, Dover Publications, New York 1980.
Heinz PETERSEN: *Bucheinbande*, Akademische Druck-Verlagsanstalt, Graz 1991.
P. NEEDHAM: *Twelve Centuries of Bookbinding*, New York 1979.
J.A. SZIRMAI: *The Evolution of the Structure of the Medieval Codex: Consequences for Conservation and Restoration*, Papers of the conference on Book and Paper Conservation, Budapest 1992, str. 20-32.

² M. KOS, F. STELI: *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*, Ljubljana 1931, str. 149-158.
Jurij SNOJ: *Antifonar iz Kranja: Uvod v oblikoslovno razčlenitev*, *Bogoslovni vestnik* 1990/91, str. 192-203.
Nataša GOLOB: *Pergament je najplemenitejša pisna osnova* str. 73, *Jedert VODOPIVEC: Hramba, zaščita in restavriranje...* str. 90 v: *Samostani v srednjeveških listinah*, katalog k razstavi, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1993.
NŠAL 17 razstavljen na razstavi ob simpoziju *Gnika v Sloveniji*, Narodna galerija okt. - nov. 1994, Nataša GOLOB: *Antifonar iz Kranja: kratka kodikološka in umetnostnozgodovinska oznaka* (v tisku v: *Varstvo Spomenikov*, Ljubljana 1995).

³ *Jedert VODOPIVEC: Restavriranje vezave poznogotskega rokopisa, poročilo o restavriranju s slikovnimi prilogi* (v tisku v: *Varstvo Spomenikov*, Ljubljana 1995).

STANJE PRED RESTAVRIRANJEM

Sodeč po poškodbah na našem rokopisu, sklepamo, da sta bili knjigi precej v rabi. Prav gotovo prva knjiga bolj kot druga, saj je bila tudi njena delna prevezava že povsem uničena. Pri drugi knjigi se je sicer prvotna vezava ohranila, tudi na hrbtnem delu, vendar sta bili vezavi v obeh primerih tako poškodovani, da nista mogli več služiti svojemu osnovnemu namenu, to je zaščiti knjižnega bloka.

Zaradi uničene vezave sta bili poškodovani in še naprej izpostavljeni predvsem prvi foliji pergamentnega knjižnega bloka.

PRVA KNJIGA - NŠAL 17

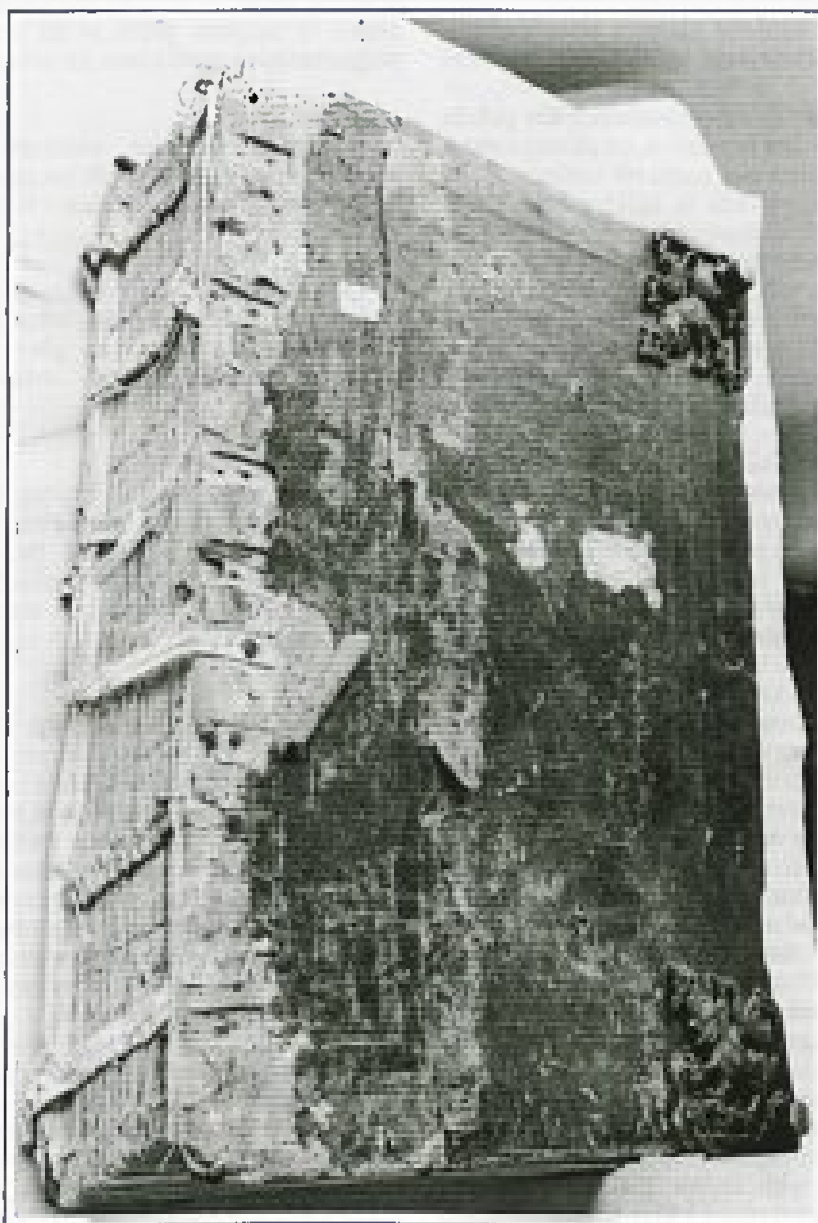
Knjižni blok:

Pergamentni knjižni blok je sestavljen iz 246 folijev, ki razen prve lege niso bili zelo poškodovani. Ti so bili zaradi pogoste uporabe na hrbtni strani natrgani, nekateri pomečkani, naslovna iluminirana stran pa ob robovih zamazana in potrgana.

Obreza je brez posebnosti.

Vezava:

Predlisti niso ohranjeni, notranji strani platnic sta bili polepljeni s papirjem, ki je mlajši.

Antifonar iz leta 1491, stanje pred restavriranjem
Nadškofjski arhiv Ljubljana, št. 17

Usnjeni del:

Preko lesenih platnic je bilo prilepljeno temno rjavo goveje usnje s slepin tiskom, pri čemer so uporabili ročne valjaste pečatnike s tremi ornamentami in enega za ravne linije v naslednjem zaporedju od sredine proti robu:

Zadaj :

1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm
1. ravni liniji	
presledek	32 mm
1. ravni liniji	
3. napis Marija	6,5 mm
4. živalski ornament	6 mm
1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm

Zaradi obrabe usnjene platnice so ornamenta na sprednji platnici nejasni, veliko bolje so vidni na hrbtnem delu.

Knjiga je bila že delno prevezana.⁴ Ker je bila verjetno poškodovana le vezava, so platnici ohranili, odrezali so samo pas usnja ob hrbtnem delu, 120 mm od hrbtnega dela in knjižni blok dokaj nerodno prevezali na šest usnjenih vezic, ki so bile pritrjene na zunanji del lesene platnice.

Vezice:

Hrbtni del usnja je manjkal, tako da so se lepo videle mlajše usnjene vezice in sledovi prvotnega šivanja. Šest dvojnih usnjenih vezic (šivanih v razmiku 0 - 52 - 1146 - 237 - 328 - 417 - 510 - 573 mm) je bilo pritrjenih z železnimi žebli v pravokotne zareze na zunanji strani lesene platnice. Te, že močno poškodovane vezice (na sprednjo platnico je bila pritrjena le četrta od zgoraj navzdol), so vse, kar je ostalo od prevezave, pod katero so se jasno videli vbodi za pet prvotnih vezic (konopljne dvojne vrvice), šivanih na razmiku 0 - 95 - 185 - 277 - 370 - 460 - 560 mm. Da je bila knjiga na hrbtu polepljena in utrjena kažejo tudi ostanki pergamentnih trakov in klejnega lepila.

Lesene deske:

Leseni platnici (velikosti: 575 mm x 414 mm x 11 mm) sta večji od knjižnega bloka. Les je bukov, lepljen prečno iz štirih delov. Na notranji strani sta deski ojačani ob hrbtnem in zunanjem robu s prečno vloženi orehovinastimi zagozdami (22, 28, 570 x 5 mm). Deski sta močno črvi, tako da tudi utrjeni in restavrirani ne bi mogli več nositi teže pergamentnega knjižnega bloka.

Vzdolž hrbtnega dela je rob lesene platnice posnet z obeh strani. Rahlo so posneti tudi ostali trije robovi (zgomji, spodnji in zunanji).

Na zunanjem robu zadnje platnice sta vidni zarezi na razdalji 0 - 103 - 152 - 427 - 474 - 580

mm, ki sta služili za pritrditev pasov, ki so knjigo zapirali.

Na notranji strani hrbtnega roba so lepo vidni žlebički, skozi katere so bile speljane vezice prvotne vezave. Na zunanji strani pa so zarezi v les krajši (45 mm x 20 mm x 2 mm) in daljši (55 mm x 20 mm x 2 mm) pravokotniki. Krajše so vrezali pri prevezavi in so služili za pritrditev usnjenih vezic. Daljši pa so ostali brez prave vloge. Pravzaprav lahko le nakazujejo, da so prvotno imeli namen knjigo šivati po ustaljeni tehniki na usnjene vezice, značilni za gotske rokopise, vendar so se premislili in jo raje zašili na takrat sodobnejši način, na konopljne vezice.

Bukove deske so bile z obeh strani prelepljene še z močno poklejeno netkano konopljno tkanino, ki je služila za boljšo vez med leseno desko in usnjeno platnico na zunanji strani in pergamentnim predlistom na notranji strani.

Kapital:

Kapital ni ohranjen, vidni so le ostanki konopljne vrvice v žlebičkih na zgornjem in spodnjem robu notranje strani lesenih platnic.

Okovi:

Od okovanih delov so ohranjeni trije bronasti vogalni okovi (dva spredaj, eden zadaj) v podobi režečega leva s krono na glavi. Sredinski kovinski okrasni okov se ni ohranil, vidni so le sledovi žebeljev.

Spanke in pasovi:

Pasovi, ki so zapirali knjigo, niso ohranjeni. Na zunanjem delu lesenih platnic so vidne zareze za pasove, ki so se sodeč po sledih žebeljev zapirali na sprednji strani (približno 160 mm od zunanjega roba v višini 130 mm od spodnjega oz. zgornjega roba).

DRUGA KNJIGA: NŠAL. Rkp. 18**Knjižni blok:**

Pergamentni knjižni blok je sestavljen iz 233 ohranjenih folijev, ki razen prvih niso zelo poškodovani. Prva lega je nepopolna in se prične kar z naslovno iluminirano stranjo. Ta je zaradi izpostavljenosti in obrabe ob robovih močno zamazana in na nekaterih mestih tudi potrjana.

Obreza je brez posebnosti.

Vezava:

Predlisti niso ohranjeni. Prednja platnica je na notranji strani polepljena s papirjem, ki je bil najverjetneje polepljen kasneje. Na zadnji platnici pa je ob notranjem robu ohranjen pas pergamenta, ki bi lahko pripadal izvirnemu predlistu.

⁴ Natančna datacija ni mogoča, najverjetneje 17. ali 18. stol.

Usnjena prevleka:

Temno rjavo goveje usnje je v enem kosu prekrivalo leseni platnici in hrbtni del skoraj v celoti, manjkal je le spodnji levi del vogala na zadnji platnici, ki je bil podložen z drugim podobnim usnjem in bil komaj opazen tudi zato, ker ga je večji del prekrival vogalni okov.

Dekoracija platnice se po razporeditvi ornamentov nekoliko razlikuje od tistege na prvi knjigi, poleg tega je tu uporabljen še dodatni valjasti pečatnik z rastlinskim motivom. Vendar tudi na tej knjigi dekoracija prednje strani ni popolnoma enaka hrbtni. Uporabljena so enaka ročna tiskala, razlikujeta pa se po razporeditvi ornamentov.

Za slepi tisk so tu uporabljeni ročni valjasti pečatniki s štirimi omamenti in enim za ravno linijo.

Spreddaj:

1. ravni liniji	
3. napis Marija	6,5 mm
4. živalski ornament	6 mm

1. ravni liniji	
5. rastlinski ornament	15 mm

1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm
1. ravni liniji	

Zadaj:

1. ravni liniji	
4. rastlinski ornament	15 mm

1. ravni liniji	
3. napis Marija	6,5 mm
4. živalski ornament	6 mm

1. ravni liniji	
5. rastlinski ornament	15 mm

1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm

Veziice:

Hrtni del je bil na zgornjem, še bolj pa na spodnjem delu precej poškodovan. Pod raztrganino na spodnjem delu, so se lepo videli pergamentni trakovi, vstavljeni kot ojačitev med pet dvojnih konopljinih vezic (šivane na razmiku 0 - 107 - 198 - 290 - 387 - 474 - 580 mm), ki so bile z notranje strani lesene platnice speljane skozi žlebičke v obliki črke V ter zadelane z lesenimi čepki. Na zunanji strani lesene platnice so bili, enako kot pri prvi knjigi, na mestih, kjer so bile speljane vezice, v les izrezane vdolbine v obliki pravokotnika (približno 2 mm globoko, 22 mm široko in 70 mm visoko). Ostale so brez prave vloge in le nakazujejo, da so imeli prvotno namen knjigo šivati po ustaljeni tehniki na usnjene vezice, značilni za gotske rokopise, vendar so se premislili in jo raje zašili na takrat sodobnejši način, na konopljine vezice. Da ne bi motilo, so te poglobljene dele zapolnili z usnjeni trakovi ter jih pričvrstili z železnimi žebliji.

Leseni deski:

Leseni platnici sta bukovi (velikosti 575 mm x 410 mm x 11 mm), lepljeni iz štirih delov. Na notranji strani sta ojačani s prečno vloženi orohovinastimi zagozdami (22, 28, 570 mm x 5 mm) enako kot pri prvi knjigi.

Vzdolž hrbtnega dela je rob lesene platnice posnet z obeh strani.

Deski sta nekoliko manj črvivi kot tisti na prvi knjigi, vendar dovolj, da tudi utrjeni in restavrirani ne bi mogli več premagovati teže knjižnega bloka.

Tudi ti dve sta bili z obeh strani prelepljeni z netkano konopljino tkanino, ki je služila za boljšo povezavo usnja oz. pergamenta z leseno podlago.

Kapital:

Tudi tu se kapital ni ohranil. Ohranili so se le ostanki konopljine vrvice v žlebičkih, ki so služili za pritrditev kapitala na notanjih straneh lesene platnice.

Okovi:

Od vogalnih okovov so ohranjeni štirje bronasti okovi (eden spreddaj, trije zadaj) v podobi režečega leva s krono na glavi. Sredinski kovinski okras je ohranjen s tremi fragmenti, dva spreddaj in eden zadaj.

Sponke in pasovi:

Pasovi, ki so zapirali knjigo, niso ohranjeni. Sodeč po sledovih žebeljev na sprednji strani platnice (približno 160 mm od roba v višini 130 mm od spodnjega oz. zgomjega roba), se je tudi ta zapirala na sprednji platnici z usnjema pasovoma, ki sta bila pritrjena na zunaji rob zadnje platnice.

RESTAVRIRANJE PERGAMENTNIH FOLIJEV

Po natančnem dokumentiranju stanja pred restavriranjem smo po razvezavi pričeli s suhim čiščenjem (mehak čopič in radirka) posameznih pergamentnih listov. Na prvi knjigi (NŠAL 17) smo nagubane prve folije navlažili z zmesjo etanola in vode v razmerju 1:1 ter jih pod blagim pritiskom sušili med vpojnim papirji približno dva tedna. Za restavriranje zatrganih mest smo uporabili metilecnilozno lepilo in japonski papir.

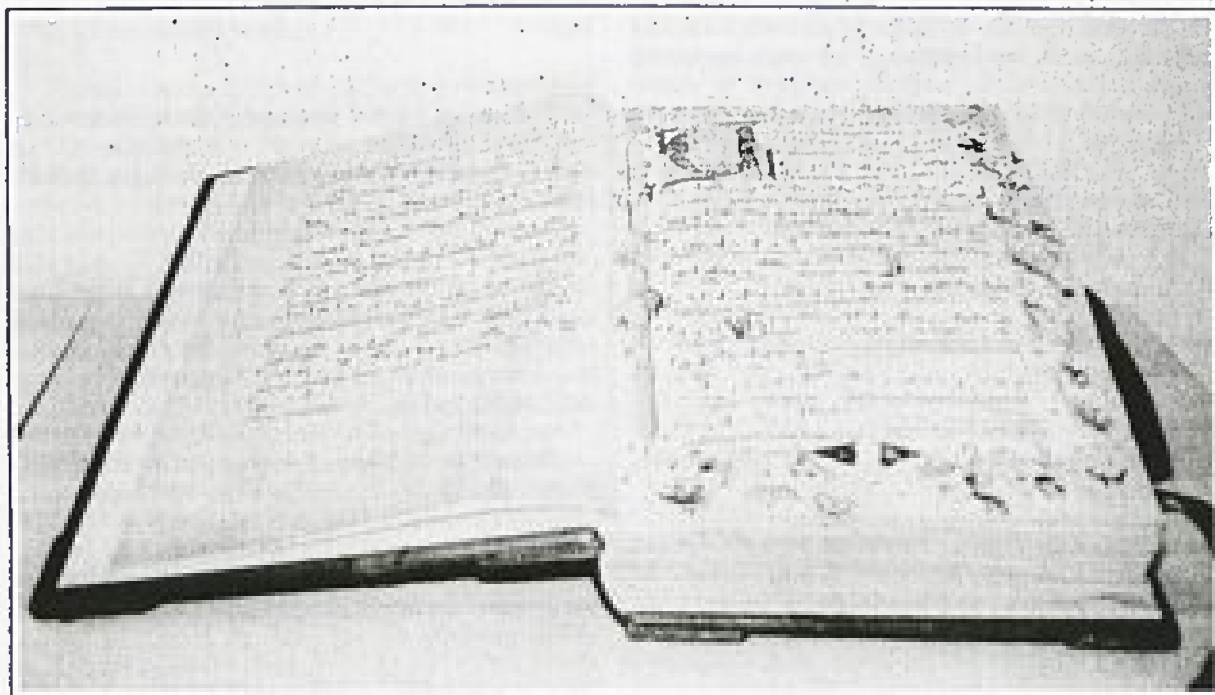
Na drugi knjigi (18) smo prav tako suho očistili vse folije, jih po potrebi poravnali in restavrirali na naprej opisan način. Zatrganine so bile najpogostejše na pregibih zunanjih folijev posameznih leg. Naslovno iluminacijo, ki je bila zaradi manjkajočih folijev prva in najbolj izpostavljena ter zato tudi najbolj poškodovana, smo še dodatno očistili, navlažili s pomočjo goretexa z raztopino alkohola in vode, ravnali med vpojnim papirji pod blagim pritiskom ter manjkajoče dele dopolnili z japonskim papirjem primerne debeline in barve. Zaradi neustreznosti današnje-

ga pergamenta je praksa, da manjkajoče dele in raztrganine na pergamentnih dokumentih dopolnujemo z japonskim papirjem in ne s pergamentom, ker dodani pergament največkrat nima enakih lastnosti kot originalni. Da se izognemo slabemu stiku, gubanju in podobnim nevšečnostim, uporabljamo v takih primerih raje ustrezen japonski papir, katerega mehanske lastnosti so primernejše in ne povzročajo toliko nevšečnosti.

pergamentnega knjižnega bloka klej ni primeren. Tako polepljen hrbet bi bil pretrd in ne bi dopuščal mehkega odpiranja. Namesto metilceluloznega lepila lahko uporabimo tudi škrobno lepilo ali zmes obeh.

Originalnih pergamentnih trakov, ki so služili za utrditev hrbta, nismo mogli ponovno uporabiti, ker so bili natrgani na več mestih. Za zamenjavo teh trakov z usnjenimi smo se odločili, ker današnji pergament nima več tiste prožnosti kol

RESTAVRIRANJE VEZAVE - NŠAL 17

Antifonar iz leta 1491, stanje po restavriranju
Nadškofjski arhiv Ljubljana, št. 17

Glede na stanje pred restavriranjem, glede na podatke, odkrite na lesenih deskah in na podatke iz literaturne sklepamo, da je vezava, ohranjena na drugi knjigi (NŠAL 18), originalna ter da je bila tudi prva knjiga (NŠAL 17) prvotno vezana na enak način. Zato smo se odločili, da pri obeh knjigah rekonstruiramo vezavo tako, kot je bila ohranjena na drugem delu (NŠAL 18).

Šivanje:

Pergamentni knjižni blok smo zašili na istih mestih, kot je bila prvotna vezava, na pet dvojnih vezic (konopljina vrv). Pri šivanju smo novo nit speljali skozi vbode prvotne vezave.

Oblikovanje hrbta:

Hrbet smo nato rahlo okroglili in ga med vezicami utrdili s prožnim usnjem ter polepili z metilceluloznim lepilom. Za polepljenje hrbta

nekoč, zato je primernejša uporaba ustreznega mehkega usnja ali celo japonskega papirja. V našem primeru smo uporabili oljno strojeno svinjsko usnje, posebej namenjeno za restavratorske posege, ki so nam ga odstopili madžarski kolegi.

Lesene deske:

Kot že omenjeno, smo morali originalne bukovne deske zaradi prevlelike črvivosti, ki je bila še posebej izrazita ob hrbtnem delu, nadomestiti z novimi, za ta namen posebej pripravljenimi in sušenimi deskami iz bukovega fumirja in posebej obdelane bukovine (3).

Deske je bilo takole potrebno pripraviti za vezavo: posneti vogale, vrezati žlebičke za vezice in kapital ter na zunanjih robovih utore za sponke.

Vezice knjižnega bloka so bile speljane, tako kot pri originalni vezavi, z notranje strani lesenih platnic na zunanjo stran, kjer so bile zadelane z lesenimi čepki.

Priprava usnjene platnice:

Ker sta bili originalni usnjeni platnici precej poškodovani, smo knjigo najprej uvezali v novo ročno pobarvano goveje usnje.

Originalne usnjene platnice smo očistili in zaščitili z čistilnim mlekom ter vazelinom (3), po robovih stahjšali in prilepili na novo usnjeno platnico.

Zapiralni pasovi:

Povsem na novo smo rekonstruirali zapiralne pasove z medeninastimi zaključki. Izdelali smo jih po sledih, najdenih na deskah in usnjeni platnici ter po predlogah sočasnih vezav.

Okovi:

Manjkajoče vogalne okove smo nadomestili z odlitki in jih skupaj z originalnimi vogalniki ter fragmenti sredinske rozete pritrdili na knjigi.

KRONOLOGIJA priprave in izpeljave restavriranja Antifonarja 1491, NŠAL št. 17 in 18:

- *3. junij 1992: gradivo prevzeto v restavratorsko delavnico ARS
- *junij 1992: popis stanja pred restavriranjem, fotografska dokumentacija
- *junij 1992: razvezava
- *julij 1992: konservatorsko-restavratorska dela na pergamentnem knjižnem bloku
- *september 1992: pričetek izdelave novih lesenih platnic
- *oktober 1992 - marec 1993: sušenje novih lesenih platnic
- *september - november 1992: izdelava manjkajočih vogalnih okovov, odlitih po ohranjenih originalih
- *september 1992 - junij 1993: zbiranje in študij literature
- *julij 1993: pričetek vezave, restavriranje originalnega usnja
- *oktober 1993: zaključek restavratorskih del na prvem delu - NŠAL 17: (13. 10. 1993, raz-

stavljeni na razstavi Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem, AS 14. 10.-12. 11. 1993).

*november 1993: zaključek restavratorskih del na drugem delu - NŠAL 18.

*24. november 1993: gradivo vrnjeno v Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Konserviranje pergamentnih folijev je bilo zaupano v delo restavratorke Ireni Selšek Kavc, knjigoveški del pa knjigovezu restavratorju Matjažu Casarju, ki je izdelal tudi zaščitni škatli. Fotografsko dokumentacijo je posnela Dragica Kokalj.

Za izdelavo novih lesenih platnic smo se obrnili na mizarja Boža Bitenca, za izdelavo manjkajočih vogalnih okovov v podobi kronanih levov, pa na livarja Andreja Kamška.

Pri restavriranju pergamentnih folijev in vezave smo se načrtno izognili zimskim mesecem, kajti takrat je v naših prostorih, zaradi centralne kurjave, relativna vlaga prenizka. Zato smo knjigi preko zime hranili v trezorju z ustrežno klimo. Ta čas smo izkoristili za študij literature, postopno sušenje novih lesenih desk in izdelavo odlitkov manjkajočih vogalnih okovov.

ZUSAMMENFASSUNG

RESTAURIERUNG DES KRAINER ANTIPHONARS

JEDERT VODOPIVEC

Bei der Restaurierung des Krainer Antiphonars stellte die Rekonstruktion des Einbandes die größte Schwierigkeit vor. Wir mußten feststellen, ob der verwertete Einband beim zweiten Buch - NŠAL 18 originell ist, was ursprünglich und was zugesetzt beim Teileinbinden des ersten Teils - NŠAL 17 ist, sowie auch, ob die Weise des am zweiten Buch erhaltenen Einbindens auch für die Rekonstruktion des Einbandes der Handschrift auf der Pergamentunterlage geeignet ist.